

Een gesecculariseerde kijk op Gezelles 'God' en 'Tijd'

Wellicht zijn de gevolgen van de ver doorgedreven secularisering voor de appreciatie van religieus getinte literatuur groter dan voor andere kunsttakken zoals muziek en de beeldende kunsten. Woorden zijn immers in al hun meerduidigheid en gelaagdheid nog altijd rechtlijniger van betekenis dan klanken, kleuren en vormen. Een gedicht over God blijft een gedicht over God, terwijl een cantate van Bach voor wie dat wenst - en misschien tot ergernis van musicologen en Bachliefhebbers - zich veel makkelijker leent tot loskoppeling van de context en verwording tot pure muziek, of althans tot een appreciatie waarin het religieuze een seculiere plaats gekregen heeft. Op die manier schakelt religieuze kunst zich in een esthetische receptie in die voor velen herkenbaar blijft, en soms ten dele overlapt met het fenomeen religie:

'Esthetische gevoelens zijn een wezenlijk aspect van cultureel ontwikkelde mensen, en als intellectuelen nog iets hebben met het christendom, dan is het veelal dit esthetische aspect, de waardering voor de rijke religieuze kunst en muziek.'¹

De meeste poëzielezers zullen de naam Gezelle dan ook vrijwel onmiddellijk met diens priesterschap associëren en in zijn poëzie het wereldbeeld van een gelovige verwachten. Voor gelovige lezers zal dit een herkenningspunt bieden maar bij gesecculariseerde lezers kan de divergentie in wereldbeelden die zwart op wit uit de woorden spreekt nog sneller dan bij muziek of beeldende kunsten een afknapper zijn. Er kan zich zo, nog voor de eigenlijke lectuur begint een paradigmabreuk tussen lezer en dichter voordoen, tenminste als de lectuur nog begint.

¹ Geloven tegen beter weten in, Wil van den Bercken, Uitgeverij Balans, Amsterdam, 2014, p. 9.

Nochtans kunnen sommige van zijn gedichten - in al hun zonneklarheid die van een priester-dichter - ook binnen de hedendaagse gesecculariseerde tijdsgeest gelezen worden, enkele zelfs als een voorbeeld van het wegtrekken, de zelfontlediging, het werelds worden van God, of met een theologische term, de *kenosis*² van God. Het gedicht 'God' uit de bundel Rijmsnoer is hiervan een voorbeeld. Het bestaat uit 12 regels, waarvan de eerste 10 geheel samenvallen met Gezelles wereldbeeld: hij verwacht dat alles en iedereen nieuwsgierig is naar God, dat alles naar hem vraagt en naar sporen van hem zoekt, dat elk levend wezen en zelfs 'de wrange zee' het over hem heeft, dat, om kort te gaan, het hele bestaan in het teken van God staat. Na deze gedachtegang is er regel 11, waaruit zowel eerbied spreekt over alles wat God aan positiefs teweegbrengt, als ontzag voor de mogelijks dagelijkse verdelgende kracht van God (een relict van het vaak nietsontziende en wrekende karakter van het hoofdpersonage uit het Oude Testament?). Ook deze regel leunt nog aan bij de vorige, maar het keerpunt komt in de laatste regel: 'daar zwijgt men van!'. Deze regel laat zich niet op negatief-theologische wijze lezen, waarin men zwijgt over God omdat een spreken een te zeer vastleggen is. Dit is een aanklacht tegen het zwijgen van de mens. Deze regel kondigt aan dat God zich teruggetrokken heeft (of zal terugtrekken) uit het spreken van de mensen. Dat waarover men niet meer spreekt, wordt vergeten en houdt op te bestaan, of komt terecht in de boksring van de ontologie, daar waar wijsgeren en wetenschappers futiel strijd voeren over het al of niet-bestaan van 'God'. Geïmpliceerd in deze regel ligt het idee vevat zoals verwoord door het *enfant terrible* van de Nederlandse theologie, Harry Kuitert, die schreef dat alle spreken over boven van beneden komt, en dat religie een constructie

² Zie bijvoorbeeld het werk van Gianni Vattimo en van Jack Miles.

van taal en verbeelding is. Overigens valt in theologische studies van o.a. Kuitert ook na te lezen hoe in het christendom de focus verschuift van 'God' naar de meer menselijk inbeeldbare en historisch echt verklaarde figuur van Jezus. Dat is goed te zien en te horen in de beeldende kunsten en muziek die zich op de persoon en het leven van Jezus toespitsen. 'God' blijft buiten beeld. In de loop van de eeuwen is het woord 'God' ook in de literatuur verder naar de achtergrond gegleden. Zo de gesecculariseerde lezer nog enige interesse heeft in het woord of begrip God, laat staan in een persoonlijke God, dan is het veelal in de vorm van een ietsisme dat liefst vaag blijft, en best ook anders benoemd wordt.³ Hoewel Gezelles gedicht prominent het woord God in de titel draagt, biedt de laatste regel wel de nodige esthetische ruimte voor de huidige lezer, hetzij voor een hedendaags theologisch aanknopingspunt, hetzij voor een puur esthetische lezing.

Een ander gedicht van Gezelle uit dezelfde bundel, 'Tijd', laat zich nog beter in deze ruimte lezen. Het gedicht vertrekt van Openbaring 10:6, over een Rilkieans ontzag inboezemende engel die zweert dat er geen tijd meer zal zijn. God is nog wel aanwezig in het gedicht, maar het woord 'God' niet langer. Wat blijft is het handelen van God (het stilleggen van de tijd) en de bewondering van de dichter voor de 'U' en 'uw hand'. Dit gedicht laat zich zonder omwegen in de traditie van de negatieve theologie inschakelen, en roept vooral het werk van meester Eckhart en diens beschouwingen over de tijd in gedachten. Voor muzikliefhebbers die vertrouwd zijn met het werk van de 20-ste eeuwse Franse componist

³ I.v.m. paradigmaverschuivingen over 'God' en over de ambiguë verhouding tussen de monotheïstische religies en de gesecculariseerde westerse wereld, zie *Goden breken. Essays over monotheïsme* van Marc De Kesel.

Olivier Messiaen, zal hier diens prachtige 'Quatuor pour la fin du temps' in meeklinken. Messiaen vertrekt namelijk van dezelfde passage in het boek Openbaring en betracht het stilleggen van de tijd in zijn muziek te laten horen. Het gaat daarbij om het einde **van de tijd**, niet **der** tijden. Een belangrijk Messiaens-Gezelliaans onderscheid, dat bij beiden verwijst naar de eeuwigheid, en niet naar een doemscenario waarin de wereld vergaat. In de beste Gezelliaanse traditie is dit gedicht bovendien zeer muzikaal en de sterke ritmiek van de opeenvolgende strofen is een bijkomend element dat beide kunstenaars verbindt.

Gezelle mag dan wel een 19de eeuwse dichter zijn, zijn ingenieuze taalspel en intelligente omgang met dat wat de mens altijd al geboeid heeft, verbindt hem moeiteloos met latere kunstenaars en – voor wie het wil – met lezers van vandaag.

Herlinda Vekemans

Referenties

- Marc De Kesel, *Goden breken. Essays over het monotheïsme*, Amsterdam, Boom, 2010.
- Meister Eckhart, *Over God wil ik zwijgen. De tractaten* (vert. C.O. Jellema), Groningen, Historische Uitgeverij, 1999.
- Meister Eckhart, *Over God wil ik zwijgen. Preken* (vert. C.O. Jellema), Groningen, Historische Uitgeverij, 2001.
- Ger Groot, *Het krediet van het credo*, Amsterdam, SUN, 2006.
- H.M. Kuitert, *Het algemeen betwijfeld christelijk geloof*, Baarn, Ten Have, 1992.
- H.M. Kuitert, *Jezus. Nalatenschap van het christendom*, Baarn, Ten Have, 1998.
- H.M. Kuitert, *Hetzelfde anders zien. Het christelijk geloof als verbeelding*, Kampen, Ten Have, 2005.
- Jack Miles, *God. Een biografie*, Amsterdam, Anthos, 1995.
- Jack Miles, *Jezus. Een crisis in het leven van God*, Amsterdam, Anthos, 2001.
- Wil van den Bercken, *Geloven tegen beter weten in*, Amsterdam, Balans, 2014.
- Gianni Vattimo, *Ik geloof dat ik geloof*, Amsterdam, Boom, 1996.

